

CU HEGEL ȘI DINCOLO DE HEGEL

Extras din Anton Golopenția, *Opere complete, vol. I. Sociologie.*

București: Editura Enciclopedică, 2002

Vezi, la sfârșitul documentului, adnotarea din același volum, semnată de Sanda Golopenția.

Filozofia lui Hegel e vie din nou. Deștelenită de câtăva vreme, ea a ajuns să fie iarăși lan mănos al gândirii, începutul mai tuturor ieșirilor din impasuri.

Au trecut deceniile formulelor cu netemeinicia egalată numai cu lărgimea cercurilor în care erau curente, prin care Hegel era îndepărtat cu rușine din orice argumentare. Doar cei la care a ajuns de-abia acum atitudinea, demult părăsită, a mijlocului veacului trecut, mai pot avea în gură formule asemenea celei ce vorbea despre uitarea realității de dragul țcănitului mecanic și vid al dialecticii; ori de orgoliul profesorului de filozofie, căruia i se năzărise că el e plinirea vremurilor, că mintea lui de consilier al regelui Prusiei e prilejuitoarea regăsirii conștiinței de sine depline a unui fel de rațiune-dumnezeu, înstrăinat[ă] de sine pentru o pricină destul de factice și răspândit[ă] de atunci în tot ce ființează, temeiul universului, pe care științele pozitive îl descopereau cu atât succes a fi, totuși, numai o înlănțuire de materie și forțe. Dar n-a trecut numai vremea negării, alimentate de ieșirile veninoase și pline de resentiment ale lui Schopenhauer și răsărite din beția descoperirilor științifice, ci și cea în care a se ocupa de Hegel însemna doar împerecherea unei biografii sterp informative cu rodul unei profesoral-filologice străduințe de a rezuma pasiv, copleșit de detaliu, faptul destul de superficial al lanțului întreitelor trepte ale gândirii lui.

Miezul trainic, partea de neîntrecut prin apusul unei vremi a filozofării lui Hegel, — mai puțin expresia numai a momentului istoric al apariției ei decât aproape oricare alta — oferă o bogată comoară de înfăptuiri intelectuale, ce lămuresc unele dintre problemele ce alcătuiesc preocuparea gândirii de azi. Firește, nu entuziastului, credincios oricărei teze a sistemului hegelian, ci cercetătorului calm, capabil și de a păstra distanța care îngăduie distingerea a ceea ce e istoric și trecător de realizările supraistorice, valabile oricând, [distingerea] mortul[ui] de viu în formularea lui Croce.

Disciplinele preocupate de ființa și menirea culturii, mai ales, au intrat în zodie hegeliană. Faptul recunoașterii existenței, deosebite de cea a științelor naturii, a mănunchiului acestor discipline — *die Geisteswissenschaften* — așa cum doreau romanticii s-o obțină, i se datorește, în filozofia germană a prezentului cel puțin, precumpănitor, acțiunii pe care o exercită în anii din urmă Hegel, împlinitorul gigantic al tuturor năzuințelor metafizice de la începutul veacului al XIX-lea. Apropierea a fost prilejuită prin atracția pe care o exercită concepția spiritului obiectiv, realizarea lui sistematică cea mai remarcabilă. Adevărată viziune originară, primă înțelegere și formulare limpede a caracterului contradictoriu al culturii — perenă și, totuși, trecătoare —, supraindividuală și ființând, cu toate acestea, prin indivizi —, concept pur descriptiv, ea nu e numai un simplu moment al sistemului, ci, cum o socotește Nicolai Hartmann (*Hegel*, 1929, p. 299), chiar nucleul lui. Totuși, smuls aproape complet din sistemul căruia îi aparține, cum se întâmplă la Dilthey (*Ges. Schr. VII, Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, 1927, p. 148–152), care-l psihologizează și îi lărgeste sfera înglobându-i și spiritul absolut hegelian, ori la Freyer (*Theorie der objektiven Geistes*, II, 1927), care-l consideră îndeosebi sub aspectul semnificației, al încrustării și desprinderii ei, [spiritul obiectiv] e un simplu concept instrumental, potrivit lămuririi unui aspect particular, dar nu elaborării unei imagini sistematice unitare a vieții spirituale. Se pierde astfel folosința mării virtuți a gândirii hegeliene: închegarea ei strânsă, care face ca particularul să-și capete înțelesul de-abia prin locul pe care-l are în întreg; căci „adevărul e în totalitate“.

Însă, de la 1910 încoace, de când Windelband constată și consacră, în discursul său despre *Înnoirea hegelianismului*, tendința de a părăsi problema neokantiană a realizării unei înțelegeri a vieții culturale, pornind de la psihologie și străduințele începând pentru construirea metafizicii culturii printr-o adâncire a devenirii istorice, Hegel a mai ajuns îndrumător și al întemeietorilor contemporani ai unei metafizici a existenței.

Mai mult. Problemele vremii noastre: autonomizarea efectivă a studiului realității istorice-sociale de științele naturii, prin desprinderea și lămurirea metodei potrivite cunoașterii ei; adâncirea semnificației autonome a logicului în tema raportului dintre gândire și realitate și străduința, călăuzită de cercetările istorice, de a răzbi la sensul vieții omului și al omenirii, găsesc, toate, resurse teoretice bogate la Hegel. Trebuie urmată atitudinea lui pilduitoare de gânditor care a reușit să-și încorporeze organic tot rodul frământării filozofice trimilenare a culturii mediteraneene, fiind oarecum unealta prin care istoria acestei gândiri își rememora înaintarea ei plurală spre cuprinderea tot mai temeinică a înțelesului vieții și a tot ce o împrejmuiește. Tocmai sensibilității sale față de desfășurarea istorică i se datorește lărgimea polifon[ic]ă a sistemului: își pune temele ocolite de înaintași (conceptele amfibolice și dialectica lui Kant, de pildă), vede punctul

de convergență al pozițiilor antitetice și le dă locul propriu lor (realismul medieval al conceptelor învie în logica-ontologie a lui Hegel, nominalismul e valabil concomitent în cazul conceptului „abstract“ întepenit), asemenea lui Aristotel, cu a cărui aporetică se aseamănă dialectica, drum și ea înspre generalul imanent concretului, individualitatii.

Viziunea lui Hegel e, fără îndoială, una dintre puținele prin care omenirea a ajuns să aibă o icoană unitară a tot ce o preocupă. Lărgimea ei e vădită prin faptul multiplicității formulelor ce pretind a-i cuprinde miezul: neputincioși de a o îmbrățișa în întregime, cei ce o înfățișează o reduc, când la panlogism, uitând grija lui Hegel pentru irațional și contradictoriu și evlavioasa lui acceptare a neprevăzutului devenirii istorice; când la o simplă cuprindere a realității în schematica abstractă a dialecticii, pierzând din vedere tocmai mlădierea incomparabilă a conceptului, prin care această viziune ajunge la a micșora considerabil depărtarea dintre concept și obiectul lui, fapt și denumirea pe care o primește; când la idealism, deși, departe de a reduce lucrurile la corespondentul lor logic, a rămas neîntrecut în putința lui de a lăsa lucrurile să se înfățișeze prin el sau să fie înfățișate de ele. Dar filozofia hegeliană studiază întregul prin particular, cunoscând partea numai prin locul ei în tot, spre a descoperi absolutul în individualul relativ. Hegel pleacă, într-adevăr, de la concepția sa a spiritului obiectiv: tot acest studiu al fețelor lumii, infinită desfășurare a categoriilor absolutului, e făcut oarecum pentru a stabili raportul dintre zestrea de concepție și de idei pe care o stăpânește omenirea și esențele ideale din care [ele] reproduc o parte. Filozofia lui Hegel vrea să cunoască absolutul și studiază concretul individual, pentru că absolutul e în întregimea predicatelor sale.

Chiar gândirea lui Hegel, măiastră în a găsi opusul prin împerecherea cu care devine de-abia complet adevărul unei poziții, cuprinde elementele dinamice pentru întrecerea plinitoare a poziției sale. Cunoașterea absolutului, a întregului în particular, care l-a preocupat îndeosebi pe Hegel, reclamă complementul unei atitudini la fel de hotărâte în căutarea cunoașterii diversificării absolutului, așa cum o pilduiește cufundarea în obiect a lui Hegel, care nici el nu privea particularul numai ca un moment episodic în descoperirea totalului. De-abia împerecherea lor pare a putea da icoana pe care vremea noastră o socotește a fi o știință integrală pe care lumea o are despre sine în noi. Acest complement e ținta reclamată nelămurit și acoperită ades cu motive religioase și politice, de insurgența hegeliană; de Feuerbach, de Marx și Lorenz von Stein, și azi de un Hans Freyer. Drept una dintre încercările cele mai cuprinzătoare și energice de a înfăptui acest fel de studiu al individualului pe toate planurile vieții, purtată neîncetat cu grija întregului, pot fi socotite și cercetările, îndreptate spre desprinderea îmbinării concrete a părților și a fețelor în fragmentul istoric social al satului, întreprinse de secția sociologică a I.S.R., în aplicarea sistemului d-lui profesor Gusti.

Actualitatea lui Hegel în preocupările vremii decurge dintr-o coincidență destul de curioasă de împrejurări, care nu e numai de natură sistematică. Declarația pomenită a lui Windelband exprima o necesitate sistematică, a cărei desfășurare putea condiționa cel mult nașterea unui curent, dar nu începuturile unei mari mișcări hegeliene europene. Pricini particulare, resimțite în straturi largi, au făcut însă ca, în Germania postbelică, filozofia hegeliană să fie reluată, amplificând enorm străduințele dezlănțuite de Dilthey și de Lasson. Această înviere a înmă-nuncheat tendințele disparate, prea puțin luate în seamă, din țările în care studiul hegelianismului, mai mult sau mai puțin intens, nici n-a fost întrerupt, de când a fost început: Franța, Anglia, Italia, Olanda, popoarele slave.

Faptul că în Germania hegelianismul e retrăit și că acolo se poate vorbi de o „Hegelnähe“ (apropiere de Hegel) sau de o „Hegelathmosphäre“ (atmosferă hegeliană) se datorește, nu atât legii lăuntrice a desfășurării filozofiei, în cadrul căreia reacțiunea așa-numitei „Lebensphilosophie“ relua, prin Dilthey, chiar tradiția hegeliană, iar neokantienii, atât cei de la Marburg, cât și urmașii lui Windelband, ajunseseră, urmându-și consecvent tezele, la afirmații de nuanță hegeliană — cât efortului făcut, la sfârșitul războiului mondial, de intelectualitatea germană, pentru a nu cădea pradă deznădejzii. Atunci, Germania și-a dovedit sieși valoarea ei, în bună parte pătrunzându-se de amintirea romantismului și a idealismului, epocă în care specificitatea ei înflorise în obiectivări impresionante. Cuvintele spuse de către Trölsch, la aflarea înfrângerii, lui Peter Wust, autorul unei *Auferstehung der Metaphysik* (Învierea metafizicii, 1920) cu mult răsunet, sunt semnificative: „Catastrofa exterioară s-a produs. Dar această catastrofă a armelor noastre nu e decât consecința târzie a destrămării noastre lăuntrice, începute de la moartea lui Hegel. Căci, de la moartea lui Hegel, ce am trăit noi altceva afară de bancruta înceată, agravată întruna, a credinței noastre înnăscute în puterea spiritului de a modela istoria și lumea?“ (*Pariser Reichenschaft*, „Kölnische Volkszeitung“, 19 mai 1929, citat și în prezentarea lui Gabriel Marcel: *De la piété selon Peter Wust*, „Vigile“, 1930, 2).

La celelalte neamuri părtașe ale vieții filozofice europene — cu excepția Angliei și a Franței, unde Hegel nu e decât obiectul unor studii de istoria filozofiei (Hamelin, Berthelot, Delbos, Meyersohn, Andler și Wahl) și al unor răstălmăciri condiționate de antagonismul politic — gândirea hegeliană e strâns împletită cu înfăptuirile filozofice proprii. Rușii au acceptat-o, pentru că afirmația herderiană-idealista a spiritului popoarelor cuprindea un puternic imbold pentru întemeierea unei filozofii naționale și, totdeodată, și justificarea ei (Kirejevski, Chomiakov, Soloviev, Trubetzkoj). Influența lui Hegel a fost extensivă acolo: nu numai unealtă a slavofililor pentru închegarea istoriei rusești, ea a fost și lectura romancierilor

(Turgheniev, Dostoevski, care îi cerea, din Siberia, fratelui său, opera lui Hegel: „de asta depinde întregul meu viitor“), escatologie profană ori crez al revoluției. Poate pe nici o altă cale raportul curios dintre teorie și viață la popoarele slave și, în special, la ruși, nu poate fi mai bine cunoscut. Italienii sunt hegelieni pentru că filozofia lor contemporană a răsărit din cercurile hegeliene. La fel, olandezii.

Kroner și Glockner, cei doi gânditori germani care, nu numai că s-au apropiat, ca toți contemporanii lor, de Hegel, dar trăiesc numai înăuntrul filozofiei lui, străduindu-se doar să arate cum direcțiile multiple ale filozofiei de azi reproduc încă o dată desfășurarea filozofiei din veacul al XVIII-lea prin Kant la Hegel, desăvârșitorul de neîntrecut, au încheiat toate aceste felurite fire de legătură cu Hegel într-o asociație internațională, „Internationaler Hegelbund“. Cele două congrese ținute de această organizație (aprilie 1930, [la] Haga; octombrie 1931, [la] Berlin), ale căror lucrări au fost publicate (Tjenk Willink, Harlem și Mor, Tübingen, 1931 și 1932) au înfăptuit un interesant inventar al hegelianismului european, trecând și la o înfățișare a temelor principale ale filozofării lui Hegel. Ortodoxismul puțin tolerant al inițiatorilor i-a atras, însă, încă de pe acum, critica aspră a hegelienilor și, îndeosebi, a comuniștilor, ce se socotesc și ei ca atare (vezi, de pildă, articolul citat mai jos din „Kommunistische Internationale“).

O realizare nu mai puțin însemnată pentru orientarea celui preocupat de filozofia hegeliană o alcătuiesc: *Bibliographie der ausländischen Hegel-Literatur* (Bibliografia literaturii hegeliene străine) și *Bibliographie der deutschen Hegel-Literatur für hundert Jahre (1828–1928)* (Bibliografia literaturii hegeliene din Germania pe o sută de ani, 1828–1928), ambele de Janko Janeff, și remarcabilul referat critic: *Die Hegelforschung im letzten Jahrzehnt* (Studiile hegeliene în ultimii cinci ani) al lui F.J. Brecht, apărute în „Literarische Berichte aus dem Gebiete der Philosophie“ (Erfurt, Stenger, 1930–1931, 23–24), care consemnează și aleg bogata literatură hegeliană a anilor din urmă, ca și edițiile operei lui Hegel.

Anul trecut al centenarului morții filozofului a adus [un număr] însemnat de studii și de numere speciale consacrate lui Hegel. Printre ele, trebuie menționate „Logos“ (1931, 2; cu contribuții de Glockner, Kroner, juristul Larenz, Käthe Nadler și un text inedit publicat de Hoffmeister), „Kantstudien“ (XXVI, 1931, 3–4; cu contribuții de Lasson, Glockner, Kuiper și Höhne), „Archiv für Geschichte der Philosophie“ (XL, 1931, 3); „Revue Philosophique“ (1931, 11–12; cu contribuții de J. Wahl, V. Basch și A. Koyré), „Revue de Métaphysique et de Morale“ și, la noi, nu mai puțin impunătorul număr hegelian al „Revistei de Filosofie“. Din noianul de articole răzlețe, apărute izolat în reviste, trebuie menționate cele de: Ernst von Aster (*Hegel und wir*, în „Neue Rundschau“, 1931, 11), Siegfried Behn (*Das Schicksal der Hegelischen Philosophie*, în „Hochland“, noiembrie 1931), Fischer (*Hegel der Revolutionär*, în „Liter. Welt“, VII), Glockner (*Hegel als Philosoph des konkreten Denkens*, în „Volkswirte“, octombrie

1931), Haffenlister (*Hegels Eleusis. Eine geistesgeschichtliche Studie über die Erlebnisgrundlagen der Hegelischen Philosophie*, în „Geisteskultur“, XL, 9–10 și *Zum Geistesbegriff des deutschen Idealismus bei Hölderlin und Hegel*, în „Deutsche Styl in Geisteschrift für Literatur, Wissenschaft und Geistesgeschichte“, X), *Hegelrenaissance oder Hegelkritik* (în „Stimmen der Zeit“, octombrie 1931), Kampfmeier (*Hegel und der Marxismus. Zu Hegels 100. Todestag*, în „Sozialistische Monatshefte“, noiembrie 1931), Kroner (*Die bürgerliche Gesellschaft in Hegels System*, în „Archiv für angew. Soziologie“, IV, 1 și *Die internationale Bedeutung Hegels*, în „Internationales“, octombrie 1931), Löwith (*Hegel und Hegelianismus*, în „Zeitschrift für deutsche Bildung“, noiembrie 1931), Lunacearski (*A. Fr. W. Hegel und die Gegenwart*, în „Das neue Russland“, noiembrie 1931), Herbert Marcuse (*Zum Problem der Dialektik. Zugleich ein Beitrag zur Frage nach den Quellen der Marx'schen Dialektik bei Hegel*, în „Gesellschaft“, decembrie 1931), J. Rappaport (*Hegel. Zum 14. November 1931*, în „Der österreichische Volkswirt“, noiembrie 1931, p. 170–173), R. Rocker (*G.F.W. Hegel. Zur Hundertjahrfeier seines Todes*, în „Internationales“, octombrie 1931), Neubauer (*Hegel und die Geschichte*, în „Vergangenheit und Gegenwart“, noiembrie 1931), Tönnies (*Hegels Naturrecht*, în „Schmollers Jahrbuch“, 56, 1), Max Horckheimer (*Hegel und das Problem der Metaphysik*, în *Festschrift für K. Grünberg*, Leipzig, Hirschfeld, 1932) și *Zum 100. Todestage Hegels* al Conducerii societății dialecticienilor materialisti revoluționari ai Uniunii Sovietice, în „Kommunistische Internationale“ (XII, 39, p. 179–198).

CU HEGEL ȘI DINCOLO DE HEGEL

Publicat în „Arhiva“, an. X (1932), nr. 1–4, p. 873–876, la rubrica *Cronica*. Semnat la sfârșitul textului, nesemnat în sumar.

Reprezintă partea a doua a grupajului „Centenarul morții lui Hegel (14 noiembrie 1831)“. În prima parte a acestui grupaj apare articolul lui Emil Cioran, intitulat *Noi și Hegel* (p. 870–873).

Mai rapidă, comparația cu sistemul lui D. Gusti intervine în cronica de față, așa cum intervenise în recenzia consacrată lui H. Freyer: *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*. Anii 1931–1932 sunt ani în care A.G. cântărește atent opera lui D. Gusti raportând-o în permanență la lucrările străine pe care le parcurge, fie că acestea țin de discipline conexe, de filozofie sau de sociologie ca atare.